

ДВМ.
К56

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ**

КОВАЛЬОВА ВАЛЕНТИНА ВАСИЛІВНА

УДК 343.977

**ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ**

**Спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ - 2001

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми. Вирішення питань підвищення ефективності розслідування злочинів, забезпечення правопорядку в нових умовах у чималій мірі залежить від чіткого і ефективного правового та науково-технічного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України і такого важливого структурного підрозділу як експертно-криміналістична служба.

Ця служба покликана забезпечити науковими і техніко-криміналістичними засобами та методами весь процес розкриття та розслідування злочинів і служити своєрідним каналом впровадження сучасних досягнень науки криміналістики в практику розслідування злочинів. Все це вимагає перебудови і самого процесу організації діяльності експертно-криміналістичної служби на якісно новому рівні.

Тому питання вдосконалення організації діяльності експертно-криміналістичної служби в правовому, організаційно-структурному і техніко-криміналістичному аспектах в умовах загострення криміногенної обстановки стають актуальними і необхідними для оптимізації практичної діяльності підрозділів експертно-криміналістичної служби, підвищення її ефективності в обслуговуванні потреб кримінального судочинства.

Узагальнення наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що проблеми удосконалення організації експертно-криміналістичної служби МВС раніше вже розглядалися у працях російських та білоруських вчених Т.В. Аверьянкової, Р.С. Белкіна, А.І. Вінберга, Г.І. Грамовича, Б.І. Комаринця, А.В. Дулова, О.О. Ейсмана, С.І. Зуєва, І.Ф. Крилова, Ю.Г. Корухова, А.І. Миронова, М.С. Полевого, М.В. Терзієва, М.П. Чорних, О.Р. Шляхова та ін.

На теоретичному рівні окремі питання діяльності експертної служби досліджувались також такими українськими вченими як В.П. Бахін, В.Ф. Берзін, В.Г. Гончаренко, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Г.А. Матусовський, З.С. Меленевська, Г.М. Надгорний, І.В. Постіка, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, З.С. Соколовський, С.І. Тихенко, І.Я. Фридман та ін. Таким чином, праці вчених створили фундаментальну теоретичну базу для аналізу окремих аспектів даного дисертаційного дослідження.

Сьогодні окремі проблеми щодо організації діяльності експертно-криміналістичної служби МВС України та місця її в системі експертно-криміналістичних установ України залишились недослідженими.

Розпад СРСР, порушення координаційних зв'язків звузили коло інформаційних джерел, обмежили обмін досвідом експертно-криміналістичних установ та обумовили процес формування на протязі 1991—2000 рр. нових поглядів на організацію діяльності експертних підрозділів, їхні пріоритетні напрямки, процеси реформування та самостійне функціонування в системі МВС.

Аналіз досліджуваної проблеми свідчить, що ступінь її наукової розробки недостатній та потребує комплексного підходу і системного аналізу всіх наявних об'єктивних і суб'єктивних чинників, які визначають наукові основи діяль-

8088A

ності експертно-криміналістичної служби і пріоритетні шляхи її вдосконалення.

Оскільки шляхи удосконалення організації експертної служби МВС у такій постановці розглядаються на монографічному рівні у криміналістиці вперше, це свідчить про актуальність даного дослідження, його новизну і практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація відповідає тематиці наукових досліджень Міністерства внутрішніх справ України ("Пріоритетні напрямки фундаментальних і прикладних досліджень навчальних закладів і науково-дослідних установ МВС України на період 1995-2000 рр."), виконана згідно з перспективним планом науково-дослідних робіт Національної академії внутрішніх справ України ("Основні напрямки наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ України на 1995-2000 рр.") та планам науково-дослідних робіт кафедри криміналістики Національної академії внутрішніх справ України.

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у розробці теоретичних та практичних напрямів удосконалення правових, організаційних та техніко-криміналістичних основ діяльності експертно-криміналістичної служби України.

Для досягнення цієї мети автор поставив перед собою такі завдання:

— провести аналітичний огляд становлення і розвитку експертної служби, з'ясувати її роль в структурі органів МВС та місце у системі судово-експертних установ України;

— визначити особливості організації діяльності експертно-криміналістичної служби на сучасному рівні структурно-функціонального реформування органів МВС і завдання, які зумовлюються потребами підвищення ефективності техніко-криміналістичного забезпечення розслідування та попередження злочинів;

— охарактеризувати чинники, які визначають правові, організаційні засади діяльності експертної служби та здійснити критичний аналіз законодавчого і відомчо-нормативного її регулювання;

— сформулювати науково-методичні основи та визначити сучасні практичні напрями діяльності підрозділів експертно-криміналістичної служби МВС України, а також визначити проблемні питання, які потребують вирішення;

— проаналізувати сучасний стан розвитку криміналістичної науки і теорії судової експертизи та дослідити їх роль в удосконаленні діяльності експертно-криміналістичної служби, а також розробити основи впровадження правових, організаційних та інформаційно-технологічних наукових рекомендацій у практику;

— визначити пріоритетні шляхи удосконалення організації діяльності експертно-криміналістичної служби та науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України щодо проведення наукових досліджень, впровадження їх результатів в експертну діяльність підпорядкованих їм підрозділів.

Об'єктом дослідження є структура побудови експертно-криміналістичної служби МВС України.

Предметом дослідження є закономірності діяльності експертно-криміналістичної служби МВС, її взаємодії з іншими підрозділами системи органів внутрішніх справ України в процесі розслідування злочинів.

Методи дослідження. Теоретичним фундаментом дисертаційного дослідження є діалектико-матеріалістичний метод пізнання соціально-правових явищ і оснований на ньому загальнонаукові методи.

В процесі дослідження широко використовувались такі традиційні загальнонаукові методи: історико-правовий для аналізу етапів становлення та розвитку експертно-криміналістичної служби МВС України, формально-логічний для формулювання пропозицій щодо змін чинного кримінально-процесуального законодавства, порівняльний з метою визначення організаційної побудови та процесуальної регламентації діяльності експертно-криміналістичної служби органів внутрішніх справ на різних етапах її історичного розвитку та у порівнянні з сучасними судово-експертними установами України та зарубіжжя, статистичний для дослідження ефективності діяльності експертно-криміналістичної служби МВС України. Для вирішення окремих теоретичних і прикладних завдань застосовувались методи конкретно-соціологічних досліджень, які забезпечили емпіричну базу дослідження.

Наукові висновки і рекомендації, що містяться у дисертації, базуються на методі системного аналізу об'єкту та предмету дослідження, положень Конституції України та відповідних міжнародно-правових актів, законів та постанов Верховної Ради України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, відомчих наказів і інструкцій, статистичних та аналітичних документів МВС України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше з моменту проголошення України незалежною державою на монографічному рівні, спираючись на положення загальної теорії криміналістики, судової експертизи та узагальнення досвіду слідчої і експертної практики, зроблена спроба розв'язати назрілі проблеми, що досліджуються, визначити пріоритетні шляхи вдосконалення організації діяльності експертно-криміналістичної служби МВС України. Вимогам наукової новизни відповідають конкретні теоретичні положення і висновки:

— альтернативний вибір фахівця для проведення криміналістичних експертиз повинен бути замінений чітким імперативом: проведення експертиз, що входять у компетенцію державних судово-експертних установ, може здійснюватися тільки їх співробітниками, які мають відповідну експертну кваліфікацію і звання судового експерта;

— передбачення у КПК України додатку до протоколів слідчих дій, який би віддзеркалював весь обсяг проведеної фахівцем роботи з використання науково-технічних засобів для попереднього дослідження об'єктів, які вилучаються для проведення експертизи, а при необхідності і рекомендації, що

додаються. Форма такого додатку має бути встановлена міжвідомчим нормативним актом;

— доповнення ст. 197 КПК України вказівкою на конкретний термін, протягом якого, починаючи з дня винесення постанови про призначення експертизи, слідчий повинен ознайомити з нею обвинуваченого і роз'яснити йому його права;

— передбачення права потерпілого, громадського позивача і громадського відповідача, коли експертиза торкається їх інтересів, ознайомитися з постановою про призначення експертизи і висновком експерта до закінчення розслідування;

— істотне порушення процесуальних норм, що регламентують проведення експертизи розглядати, як безумовну підставу для призначення повторної експертизи (ст. 203 КПК України);

— доповнення КПК України положеннями про самовідвід експерта і про вирішення заяв експерта при його відводі керівником експертної установи;

— надання експерту права оскаржувати дії органу, що призначив експертизу, якщо вони порушують його права. Передбачити таке право експерта на оскарження статтею 77 КПК України, яке повинно здійснюватись у порядку, встановленому ст.ст. 234, 236; 236¹-236⁶, 260 КПК України;

— законодавче закріплення права присутності слідчого при проведенні експертних досліджень, що дозволить йому отримати більш повне уявлення про зміст і результати дослідження, задавати експертові запитання і одержувати роз'яснення з приводу значення тих або інших дій, обставин і т.ін.;

— обґрунтування доцільності внесення в КПК України статей стосовно проведення експертизи в експертній установі. В одній з них слід перелічити основні види експертиз, що, як правило, повинні виконуватися в експертній установі, і вказати про обов'язок органу, який призначає експертизу, надавати установі необхідні матеріали, в іншій – регламентувати повноваження керівника експертної установи і керівника структурного підрозділу;

— доповнення статті 195 КПК України таким змістом: "... якщо спеціаліст брав участь в огляді місця події, він складає довідку встановленої форми до протоколу огляду, в якій повинні викладатися його консультації, рекомендації з питань, що вимагають спеціальних знань і можуть бути використані правоохоронними органами для розслідування;

— необхідність реалізації ідей ряду авторів щодо створення єдиного органу з керівництва судово-експертними установами, який би в державному масштабі визначав необхідну мережу цих установ, планував підготовку кадрів, координував розробку нових засобів експертиз, здійснював контроль за діяльністю установ, незалежно від їх відомчої належності;

— обґрунтування доцільності розробки концепції та типових програм спеціальної підготовки експертів-криміналістів, виходячи з концепції юридичної освіти взагалі;

— висновок про необхідність включення до переліку спеціальностей, який затверджується Кабінетом Міністрів України, спеціальності “експерт-криміналіст”.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані положення, висновки, рекомендації і пропозиції можуть бути використані в таких напрямках:

— науково-дослідній роботі - для подальшого удосконалення розробки організаційно-правових і методичних основ діяльності експертно-криміналістичної служби та її взаємодії з іншими підрозділами органів внутрішніх справ в процесі розслідування злочинів;

— законотворчій діяльності — для вдосконалення законодавчого та відомчого нормативно-правового регулювання діяльності експертно-криміналістичної служби МВС; видів її взаємодії з підрозділами органів внутрішніх справ та іншими судово-експертними установами України;

— навчальному процесі — при викладанні курсу криміналістики та спецкурсів “Організаційно-правові аспекти діяльності експертно-криміналістичної служби МВС України”, “Наукові основи експертно-криміналістичних досліджень”, “Організація розкриття злочинів та техніко-криміналістичне забезпечення їх розслідування”, а також при підвищенні кваліфікації у спеціальних юридичних навчальних закладах. Ряд рекомендацій даного дослідження можуть бути використані для розробки заходів підвищення професійної майстерності працівників експертно-криміналістичних установ;

— практично-методичному плані - для розробки навчально-методичних посібників, курсів лекцій, довідників тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням, самостійно виконаним автором, яке має наукове і практичне значення. Всі роботи автора написані одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідались на: міжнародній науково-практичній конференції “Человеческий фактор в повышении эффективности деятельности правоохранительных органов” (Луганськ, 1995); науково-практичній конференції “Актуальні проблеми організації розслідування злочинів” (Одеса, 1996); науково-методичній конференції “Вища економічна освіта в Україні. Погляд у XXI століття” (Донецьк, 1997); науково-практичній конференції “Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби із злочинністю” (Київ, 2000); всеукраїнській науково-практичній конференції “Сучасний стан вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи” (Київ, 2000); засіданнях кафедри криміналістики та кафедри криміналістичних експертиз Національної академії внутрішніх справ України.

Матеріали дисертації використовуються в навчальному процесі Національної академії внутрішніх справ України, Донецького інституту внутрішніх справ МВС України, Донецького національного університету при викладанні курсу криміналістики та споріднених спеціалізованих курсів.

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, знайшли відображення у десяти наукових статтях автора, чотири з яких опубліковано у провідних наукових фахових виданнях.

Структура дисертації обумовлена її метою та поставленими завданнями і складається із вступу, двох розділів, які містять п'ять підрозділів, висновків та пропозицій, списку використаних літературних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації 254 сторінки. Список використаних джерел включає 433 найменування на 41 сторінці. Додатки вміщено на 7 сторінках.

Основний зміст роботи

У вступі обґрунтовується вибір та актуальність теми дослідження, ступінь новизни одержаних результатів, визначаються мета і завдання, об'єкт та предмет, методи, зв'язок з науковими програмами МВС України та Національної академії МВС України, показане теоретичне і практичне значення положень, що виносяться на захист, викладаються дані про їх апробацію та впровадження у практику.

Розділ перший — “Становлення і організація експертно-криміналістичної служби в органах внутрішніх справ України” — присвячений розгляду організаційної побудови, правової регламентації, ролі і завдань діяльності експертно-криміналістичної служби органів внутрішніх справ України.

У підрозділі 1.1 “Історія, організаційна побудова і правова регламентація діяльності експертно-криміналістичної служби органів внутрішніх справ України” автор зазначає, що проведений аналіз праць по історії криміналістики дозволяє зробити висновок, що вони присвячені здебільшого розвитку криміналістики в Україні за радянські часи. Що стосується історії розвитку криміналістики в останнє десятиліття, то цій проблемі не приділялось належної уваги у дослідженнях вчених.

Досліджуючи діяльність експертних установ в Україні у перші роки радянської влади, автор робить висновок, що всі вони застосовували у своїй роботі прогресивні науково-технічні засоби і прийоми, які були освоєні і розроблені ще до 1917 р. видатними криміналістами (Є.Ф. Буринський, В.І. Лебедев, С.М. Трегубов та ін.) та судовими медиками.

Таким чином, створення експертних установ і особливо науково-технічного центру в структурі кримінального розшуку МВС України означало по суті не початок науково-технічної і експертної діяльності в органах міліції, а скоріше її організаційне і практичне оформлення.

Виділяються такі етапи перебудови діяльності експертно-криміналістичної служби: *перший* (1985—1987 рр.) — формування системи та зміцнення її організаторської ролі; *другий* (1988 р.) — створилися умови, в яких роль експертно-криміналістичної служби в організації впровадження досягнень науки і техніки в діяльність інших служб органів внутрішніх справ перестала бути переважною; *третій* (1989 р.) — взяття курсу на зміцнення експертно-криміналістичної служби; *четвертий* (перший рік становлення державності України) — підвищення ефективності експертно-криміналістичної служби, (на-

казом МВС України у 1992 році було введено в дію Положення про діяльність експертно-криміналістичної служби органів внутрішніх справ України); *п'ятий* (нинішній етап) — перегляд цілей і завдань криміналістичної служби.

Сьогодні експертно-криміналістичні установи (Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр, центри на місцях) — це самостійні структурні підрозділи Міністерства внутрішніх справ, які у своїй діяльності керуються законодавчими актами України: Законами України “Про судову експертизу”, “Про міліцію”, постановами Верховної Ради України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, нормативними актами МВС України, міжнародними угодами з питань техніко-криміналістичного забезпечення діяльності оперативної служби органів внутрішніх справ.

Кожна сфера діяльності, в тому числі і сфера правоохоронних органів, на сучасному етапі неминуче формує свої власні організаційні, тактичні і методичні форми управління. Це стосується також і організації експертно-криміналістичної служби.

Експертно-криміналістичні підрозділи МВС України, які входять в розгалужену систему експертних установ України, розв'язують єдині для всіх завдання по забезпеченню створення доказової бази для подальшого використання її в кримінальному судочинстві.

На думку автора, основні засади організації діяльності криміналістичної служби МВС України повинні включати такі положення: завдання; функції; структуру; особливості організації управління; оцінку роботи; роль, права і обов'язки співробітників; розміщення обладнання; діловодство; основні напрями діяльності; підбір, підготовку і розстановку кадрів.

Завдання сьогодення — це створення таких організаційних структур управління, які б найбільше відповідали сучасним умовам і вимогам функціонування експертно-криміналістичних підрозділів. Вирішення цього завдання потребує використання комплексу спеціальних методів, до яких відносяться такі: структуризація (деталізація) мети, експертно-аналітичного, організаційного моделювання та аналогії.

Проведений автором аналіз виявив відсутність в літературі і в нормативних документах реальних і дієвих науково-обґрунтованих основ організації діяльності експертної служби. Усунути зазначене, на погляд автора, можна було б, реалізацією ідеї В.П.Колмакова (1969) про створення єдиного науково-методичного органу по координації діяльності установ судової експертизи, який би в державному масштабі визначав стратегію діяльності експертних установ, розробляв науково-методичне забезпечення їх діяльності, планував підготовку кадрів, координував розробку нових засобів експертного дослідження, здійснював організаційно-методичний контроль за діяльністю цих установ незалежно від їх відомчої належності і закріпив би на практиці такі принципи організації і діяльності державної експертної служби: 1) *принцип процесуальної уніфікації* організації і діяльності судової експертизи незалежно від відомчої належності експертної установи; 2) *принцип нейтральності* (незалежності) експертних установ від

місцевих органів влади і органів попереднього розслідування, розшуку або суду; 3) *принцип компетентності*, який визначає сукупність необхідних спеціальних знань у певній галузі науки, техніки, мистецтва, що дозволяє вирішувати ті або інші питання щодо проведення певного виду експертизи; 4) *принцип науковості методик експертного дослідження*, який повинен стати обов'язковим принципом будь-якої експертизи, що виключає використання неперевіраних даних і науково не обгрунтованих методів досліджень; 5) *принцип внутрішнього переконання експерта*, який повинен стати найважливішою гарантією проти випадків адміністрування, що іноді проявляються з боку керівників окремих експертних установ, які намагаються нав'язати свою думку чи висновок, що є грубим порушенням вимог закону про всебічність, повноту і об'єктивність дослідження по справі; 6) *принцип відповідальності особи, яка призначила експертизу*, за достовірність початкових даних і матеріалів, поданих на експертизу.

У підрозділі 1.2 "Роль і завдання експертно-криміналістичної служби органів внутрішніх справ України" зазначається, що рівень ефективності розслідування злочинів безпосередньо пов'язаний з рівнем криміналістичних наукових досліджень, що зумовлює підвищені вимоги до діяльності криміналістичної служби МВС України.

Теоретичну і практичну значимість, особливо в сучасних умовах, має вивчення проблеми, пов'язаної із визначенням співвідношень МВС і ДНДЕКЦ МВС України та виявлення об'єктивних і суб'єктивних чинників, які впливають на визначення місця і ролі цього Центру в системі МВС України. При цьому автор наголошує, що ДНДЕКЦ треба розглядати як важливу складову системи МВС, що входить в неї не як сукупність розрізнених органів, а як цілісний експертний інститут.

Конкретизація завдань, що вирішуються практичними підрозділами, і деталізація напрямів наукових досліджень у галузі судової експертизи, мають важливе значення для визначення потенціалу криміналістичної науки, тобто наявності у неї певних можливостей для вирішення конкретних завдань. Ці можливості, зрозуміло, залежать від суспільних запитів і інтересів практики експертно-криміналістичної служби, а також від суспільної оцінки їх результатів. Яку б важливу роль не відігравала суспільна атмосфера, що складається навколо науки, її можливості залежать від особливостей самої науки і визначаються як її потенціал.

Аналізуючи завдання техніко-криміналістичного забезпечення процесу розслідування, автор робить висновок, що вони залежать від низки чинників: а) кваліфікації фахівців, які приймають участь в кримінальному судочинстві; б) результатів їх зусиль по виявленню слідів, що містять корисну інформацію для розкриття злочинів; в) уміння застосовувати технічно обгрунтовані засоби, прийоми і заходи боротьби зі злочинністю; г) знання можливостей і рівня володіння методами роботи з доказами; д) володіння організаційно-практичними навиками організації розслідування всіх видів злочинів, з урахуванням криміногенної ситуації, що змінюється; е) уміння встановлювати ділові контакти взаємодії з співро-

бітниками інших служб для підвищення ефективності розслідування злочинів.

Розглядаючи проблему підготовки кадрів експертно-криміналістичної служби, автор зазначає, що модель фахівця не може реально функціонувати без відповідної моделі його діяльності, яка не тільки визначає сукупність кваліфікаційних вимог, а й зумовлює структурну форму та плани побудови навчального процесу (навчального плану), їх реалізацію. Модель, яка розглядається, структурно повинна охоплювати, поряд з ідейно-політичною і правовою підготовкою, високе професійне уміння. Навчальний процес має бути орієнтований на випуск фахівця певного профілю (спеціальності), а набуті знання в ході навчання мають поділятися за ступенем, глибиною, характером засвоєння і подальшою реалізацією, на думку автора, на три категорії: а) знання, якими фахівець (експерт-криміналіст) володіє активно; б) знання, що дадуть йому уміння і практичні навички виконувати професійні функції; в) знання, що забезпечують необхідні навички правильної оцінки і орієнтації в питаннях службової діяльності і взаємодії з іншими службами.

У другому розділі — “Удосконалення діяльності експертно-криміналістичної служби органів внутрішніх справ України (правові, організаційні і техніко-криміналістичні питання)” розглядаються правові, організаційні і інформаційно-технологічні аспекти діяльності експертно-криміналістичної служби.

У підрозділі 2.1 “Правові питання вдосконалення діяльності експертно-криміналістичної служби” автор робить висновок, що назріло питання про більш повну законодавчу регламентацію інституту судової експертизи, більш чітке визначення поняття і функції судово-експертних установ, статусу державного експерта і вимоги до його кваліфікації.

Важливу роль в цьому відіграє правова реформа кримінального і кримінально-процесуального законодавства, реорганізація діяльності правоохоронних органів і адвокатури з точки зору верховенства закону, справедливості, демократизації і гуманізації суспільного життя країни.

Формування правової держави вимагає залучати для розслідування злочинів і проведення експертиз, тільки компетентних, високо підготовлених спеціалістів, які працюють у судово-експертних установах та мають відповідну експертну кваліфікацію і звання судового експерта. Слідча практика вимагає повнішого відображення у чинному законодавстві специфіки проведення експертиз у судово-експертних установах, зокрема, необхідно визначати перелік процесуальних прав і обов’язків керівників цих установ і їх підрозділів, пов’язаних з дорученням і проведенням експертиз, правом вимагати додаткових матеріалів, організувати експертні огляди предметів і обстановки поза експертною установою, забезпеченням участі експертів в судових засіданнях, порядком організації і проведення повторних і комплексних експертиз.

На думку автора, для посилення гарантій об’єктивності висновків експерта необхідно заборонити проведення експертиз в установах (підрозділах), які прямо або побічно залежать від відомства, якому підпорядковані органи розслідування.

Потрібно визнати, що правова конструкція, що регулює діяльність експерта, не є достатньо гнучкою, щоб у неї без втрат вписувалася регламентація діяльності учасника експертизи, який проводить окремі дослідження і операції. Регламентація такого роду діяльності потребує внесення досить суттєвих змін в законодавство. Ці зміни не можуть бути зведені тільки до редакції окремих статей закону, що регулюють правове становище експерта і порядок проведення експертизи. Необхідна цілісна правова конструкція, в основі якої мають лежати процесуальні принципи.

Правовий інститут судової експертизи історично склався таким чином, що проведення експертизи передбачається лише одним суб'єктом — експертом. З цього випливають зазначені в законі принципи проведення експертизи на основі власних досліджень експерта, надання висновку від свого імені і особиста відповідальність за нього. Дані принципи, не прийнятні в ситуаціях, коли для вирішення одного експертного завдання є необхідною і доцільною участь в експертизі не одного, а декількох осіб, які володіють різноманітними спеціальними знаннями (комплексна експертиза), або таких, які володіють різноманітними засобами і прийомами дослідження.

Вказана невідповідність призвела до великої кількості правових, теоретичних і організаційних проблем, до яких крім розглянутої проблеми “учасник експертного дослідження” відносяться проблеми припустимості комплексної експертизи, контролю за якістю експертиз, розширення прав керівника експертної установи і т. ін. Очевидно, що наявність розгалуженої системи державних експертних установ, в яких проводиться значна більшість судових експертиз, очевидна тенденція до уніфікації і стандартизації спеціальних знань (засобів, методик), які розробляються, випробовуються і застосовуються в рамках системи судово-експертних установ у цілому, постійно зростаючі можливості експертиз з питань дослідження речових доказів вимагають, у свою чергу, централізованого інформаційного і організаційно-технічного забезпечення експертизи

Для виконання наданих експертно-криміналістичній службі повноважень з урахуванням відповідного рівня матеріального, фінансового, інформаційного, кадрового забезпечення в сучасних умовах потрібен Закон України “Про Державну експертну службу”, в якому передбачити її структурні елементи (відомства, підрозділи) і їх функції.

У підрозділі 2.2 “Організаційні аспекти вдосконалення діяльності криміналістичної служби” автор дійшов висновку, що проблемам реформування органів внутрішніх справ та вдосконалення їх організаційних структур у науковій літературі завжди приділялась особлива увага, але залежно від політичної та економічної ситуації в країні, кон'юнктурних потреб певної частини управлінського апарату рекомендації, викладені у наукових дослідженнях, мали дещо односторонній характер і не відповідали потребам практики.

Практика проведення експертиз у системі різних відомств і міністерств не сприяє розробці єдиних науково-обґрунтованих методик їх проведення. Тому дисертант поділяє думку про доцільність покладення на Наукову консультативну

та методичну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України завдання по забезпеченню координації з питань спільної аналітичної діяльності, оперативного інформування про нові об'єкти експертних досліджень, визначати проблеми розвитку судових експертних установ і їх матеріально-технічного оснащення та шляхи вирішення цих проблем

Створення єдиної системи координації діяльності експертних установ дасть можливість: а) забезпечити підвищення рівня об'єктивності досліджень; б) удосконалити систему інформування слідчих, оперативних працівників і експертів про нову техніку й нові методи досліджень; в) системно видавати інформаційні листи, огляди з усіх видів експертиз з відображенням їх сучасних можливостей; г) створити на базі ЕОМ довідково-інформаційні фонди з усіх видів експертиз, використовуючи криміналістичні обліки в єдиному інформаційному просторі зацікавлених служб МВС України та управлінь оперативної інформації; д) розширити форми участі експертів в ознайомленні слідчих з науково-технічними досягненнями; е) організувати регулярне стажування слідчих в експертних установах; є) узагальнити практику використання експертиз для: визначення кола невирішених питань при призначенні експертиз і встановленні причин цього, а у випадку відсутності необхідних методів планування їх розробки; виявлення методів досліджень, які недостатньо використовуються експертами і причин цього (неадекватність методів, їх складність, відсутність потрібних засобів та матеріалів) і вжиття заходів щодо забезпечення їх застосування (удосконалення), або виключення із арсеналу тих, що рекомендуються; ж) створити певні умови для спільного навчання експертів і слідчих для підвищення їх професійної майстерності; з) звести до мінімуму дублювання наукових розробок, роз'єднаність інформування, що дозволить раціонально і якісно проводити наукові дослідження, узагальнювати та систематизувати наявну інформацію.

Узагальнення практики експертних підрозділів МВС України дозволило зробити спробу класифікувати основні організаційні проблеми таким чином: а) координаційні, тобто пов'язані з координацією дій між експертними установами різноманітних відомств, всередині відомства (МВС), міжрівневими підрозділами; б) розпорядчі, які пов'язані з розподілом функцій розробки методики експертного дослідження, що виникають з потреб слідчої та експертної практики або у зв'язку з доповненням законодавства; в) утворюючі, пов'язані з утворенням органу, який буде відповідати за доцільність створення конкретних лабораторій; нових видів (класів) експертиз, термінів побудови і умов практичної їх реалізації; г) узгоджувальні, що впливають з питань розв'язання суміжних проблем методичного, наукового, матеріального забезпечення; д) санкціонуючі, коли є потреба утворення (виключення) чи надання нових функцій або завдань, які поширюють межі можливостей експертного дослідження при прийнятті екстрених рішень по нетрадиційним питанням; е) комплектуючі, кадрові в обсязі єдиної системи експертних установ, розробка кваліфікаційних вимог до спеціалістів, експертів зазначених профілів, техніків-криміналістів утворених відділень.

Першочергового вирішення потребує розробка концепції та програм

спеціальної підготовки експертів-криміналістів. Серед найважливіших є питання про включення до переліку спеціальностей, який затверджується Кабінетом Міністрів України, спеціальності “експерт-криміналіст”, без чого неможливо визначити соціальне майбутнє випускника факультету, як фахівця з такого специфічного виду діяльності. Необхідно ввести єдину централізовану систему підготовки судових експертів всіх спеціальностей.

За основу індексації експертних методик доцільно взяти принцип нумерації експертних спеціальностей, запроваджений у системі судово-експертних установ МЮ України. Стандартизація методик вирішення експертних задач є нагальною необхідністю. Методики слід формувати за єдиною схемою для всіх видів експертиз. Експертна методика повинна бути затверджена відповідним органом, наприклад, науково-методичною радою і мати обов’язковий характер.

У підрозділі 2.3 “Інформаційні і техніко-криміналістичні питання вдосконалення діяльності експертно-криміналістичної служби” проблеми інформаційно-технологічного забезпечення, автор пропонує розглядати з таких позицій: а) інформаційне забезпечення процесу розслідування злочинів, коли об’єктом наукового інтересу повинна стати діяльність криміналіста – слідчого, як суб’єкта управління; б) інформаційне забезпечення експертних досліджень; в) інформаційне забезпечення підготовки кадрів експертів.

Аналіз інформаційного забезпечення криміналістичної служби організації боротьби зі злочинністю дозволив виявити низку негативних факторів, що впливають на ефективність їх діяльності: відсутність науково-обґрунтованих основ інформаційного забезпечення криміналістичної служби та алгоритмів дій експертів по криміналістичному забезпеченню розслідування злочинів; недостатнє виконання конкретних аналітичних, пізнавальних функцій; стеження за контрольними позиціями; низький рівень організації взаємодії з обміну інформацією через зовнішні запам’ятовуючі прилади і передачі її на відстань; трудомісткість підготовки, накопичення, обробки і видачі вхідних даних; відсутність простих, зручних засобів і форм взаємодії співробітників, які приймають експертні рішення за допомогою ЕОМ, комп’ютерних банків даних; низький рівень орієнтації на практичне використання сучасних методик, особливо нетрадиційних.

До числа основних чинників, що вимагають переходу криміналістичної служби на програмно-цільові засоби відносяться: наявність у службі складної системи внутрішніх і зовнішніх інформаційних зв’язків; необхідність забезпечення ефективної діяльності та потреба взаємодії з іншими структурними підрозділами системи МВС і експертними установами інших відомств. Це вимагає оперативного обміну інформацією і координації їх спільних дій, особливо у галузі обміну сучасними методиками та передовим досвідом.

Повторюваність ситуацій, відносна тривалість послідовності дій спеціаліста і експерта при участі їх у слідчих діях, оперативних заходах або проведенні експертизи дає можливість на основі заздалегідь описаних правил (алгоритмів) вести пошук і приймати професійно грамотні рішення у подібних ситуаціях. Використання типових рішень експертних задач дозволяє автоматизувати розумовий процес, скоротити витрати часу на пошук рішень,

вий процес, скоротити витрати часу на пошук рішень, діяти оперативно і професійно.

Наявність типового алгоритму при прийнятті рішень позбавить спеціаліста (експерта) від необхідності пошуку рішення, бо воно вже відомо, та є в банку знань і він повинен при цьому бути лише готовим його реалізувати.

На сучасному етапі розвитку криміналістичної техніки набувають актуальності питання створення автоматизованих систем експертних досліджень і комплексного використання та випробування нових технічних засобів в експертній практиці. Саме розробка автоматизованих експертних систем — спосіб інтенсивного розвитку криміналістичних досліджень.

Інформаційне та техніко-криміналістичне забезпечення діяльності науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України потребує: а) розробки концепції побудови системи інформаційного та техніко-криміналістичного забезпечення організації попередження, розслідування та розкриття злочинів; б) формування правової бази інформаційного забезпечення та захисту інформаційних фондів; в) розробки наукових основ впровадження сучасних інформаційних технологій у експертну практику; г) підготовки базової моделі спеціаліста, експерта та кваліфікаційних вимог до них; д) впровадження у навчальний процес програми підготовки експертів на базі використання автоматизованих робочих комп'ютерних місць та експертних технологій.

У **висновках** викладені загальні підсумки та результати проведеного наукового дослідження, сформульовані рекомендації і пропозиції щодо: створення єдиного органу з керівництва установами судової експертизи, який би в державному масштабі визначав необхідну мережу установ судової експертизи, планував підготовку кадрів, координував розробку нових засобів експертиз, здійснював контроль за діяльністю цих установ, незалежно від їх відомчої приналежності; організаційної будови і правової регламентації діяльності експертно-криміналістичної служби органів внутрішніх справ України, ролі і задач цієї служби; шляхів розширення можливостей судової експертизи організаційних; підходу до періодизації перебудови експертно-криміналістичної служби; завдань техніко-криміналістичного забезпечення процесу розслідування на сучасному етапі розвитку суспільства; вдосконалення нормативно-правового регулювання експертної діяльності, в тому числі з питань правового статусу керівників експертних установ; питань забезпечення якісного збирання криміналістично значимої інформації за допомогою спеціалістів; напрямків координації роботи судово-експертних установ різних міністерств і відомств; інформаційно-технологічних аспектів діяльності експертно-криміналістичної служби МВС України; уніфікації системи підготовки експертів всіх спеціальностей.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації:

1. *Ковалева В.В.* Разработка критериев системного подхода к подготовке специалиста-криминалиста как путь совершенствования криминалистической службы Украины // Человеческий фактор в повышении эффективности деятельности правоохранительных органов. — Луганск, 1995. — С. 129—131.

2. *Ковалева В.В.* Организационно-правовые аспекты совершенствования деятельности криминалистической службы МВД Украины – как средства технико-криминалистического обеспечения организации расследования преступлений // Актуальные проблемы организации расследования преступлений. — Одесса, 1996.— С. 78—81.

3. *Ковальова В.В.* До питання про роль спеціаліста в одержанні доказової інформації // Актуальні питання розслідування у сучасних умовах: тактика, методика, інформаційне забезпечення.— К.: Українська академія внутрішніх справ, 1996. — С. 133—137.

4. *Ковалева В.В.* Психологическая перестройка — объективная закономерность и реальный путь совершенствования экспертной деятельности // Вопросы судебной медицины и экспертной практики.— Донецк, 1997.— С. 81—87.

5. *Ковалева В.В.* Механизм связи теоретического и практического обучения — главное условие подготовки высококвалифицированных специалистов ведомственными учебными заведениями // Вопросы судебной медицины и экспертной практики. — Донецк, 1997. — С. 116—123.

6. *Ковальова В.В.* Про процесуальні форми проведення судових експертиз // Право України. — 2000. — № 8.— С. 73—74.

7. *Ковальова В.В.* Правова регламентація відносин між експертом і керівником експертної установи // Право України. — 2000.— № 10. — С. 105—106.

8. *Ковальова В.В.* Проблеми удосконалення організації діяльності експертно-криміналістичної служби органів внутрішніх справ України. // Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю.— К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2000.—

С. 259—264.

9. *Ковальова В.В.* Окремі аспекти підготовки експертів-криміналістів у вузах системи МВС України // Всеукраїнська науково-методична конференція “Сучасний стан вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи”.— К.: ВЦ “Київський університет”, 2000. — С. 133—135.

10. *Ковальова В.* Створення та становлення експертно-криміналістичної служби в Україні // Право України.— 2001.— № 2.— С. 127—129.

Ковальова В.В. Шляхи удосконалення експертно-криміналістичної служби МВС України. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. — Національна академія внутрішніх справ України, Київ, 2001.

Дисертація присвячена правовим, організаційним і техніко-криміналістичним проблемам забезпечення діяльності експертно-криміналістичної служби органів внутрішніх справ України на сучасному етапі її розвитку.

Досліджено такі основні положення як історію розвитку експертної служби на етапі перебудови, з'ясована її роль у системі МВС і місце в системі

експертних установ України; діяльність експертної служби України розглянута через призму правових, організаційних і техніко-криміналістичних аспектів; вивчене формування системи нормативно-правового і процесуального регулювання діяльності експертної служби; визначені особливості організації діяльності експертно-криміналістичної служби на якісно новому рівні з використанням результатів науково-технічного прогресу, з метою того, щоб ця служба дійсно була організатором техніко-криміналістичного забезпечення всіх етапів боротьби зі злочинністю, а не обмежувалася другорядною роллю технічного забезпечення; проаналізована існуюча модель організації діяльності експертно-криміналістичної служби і визначені властиві їй закономірності, необхідні для формування діючої моделі з урахуванням історичного минулого, порівняльного аналізу форм, принципів і шляхів організації; розглянуті проблеми ефективного функціонування механізму техніко-криміналістичного забезпечення, проведення експертних досліджень для органів кримінального судочинства; визначені стратегічні напрямки пошуку нових підходів до організації і функціонування експертно-криміналістичної служби відповідно до реалій і сучасних потреб слідчої практики; вивчені науково-практичні основи діяльності експертної служби в Україні; розглянутий механізм забезпечення практичних підрозділів техніко-криміналістичними засобами, виходячи з міжнародно-правових принципів і стандартів, яким повинна відповідати діяльність служби; охарактеризований спектр наявних на практиці проблем на сучасному етапі розвитку експертно-криміналістичної служби в Україні; проведений аналіз теоретичних і практичних можливостей створення моделі організації діяльності експертної служби МВС у єдиній правовій і організаційній системі судово-експертних установ України в цілому; визначені шляхи удосконалювання організації діяльності науководослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України.

Робиться висновок про необхідність створення єдиного органа по керівництву установами судової експертизи, який би в державному масштабі визначав необхідну мережу установ судової експертизи, планував підготовку кадрів, координував розробку нових експертних методик, здійснював контроль за діяльністю цих установ, незалежно від їхнього відомчого підпорядкування.

Обґрунтовується новий механізм правового, організаційного, кадрового, інформаційного і техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, реалізація якого повинна лежати в основі предметної діяльності криміналістичної служби МВС України.

Ключові слова: експертно-криміналістична служба, судова експертиза, судовий експерт, судово-експертні установи.

Ковалева В.В. Пути усовершенствования экспертно-криминалистической службы МВД Украины. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 — уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. — Национальная академия внутренних дел Украины, Киев, 2001.

Диссертация посвящена правовым, организационным и технико-криминалистическим проблемам обеспечения деятельности экспертно-криминалистической службы органов внутренних дел Украины на современном этапе ее развития.

Исследованы такие основные положения как история развития экспертной службы на этапе перестройки, выяснена ее роль в системе МВД и место в системе экспертных учреждений Украины; деятельность экспертной службы Украины рассмотрена через призму правовых, организационных и технико-криминалистических аспектов; изучено формирование системы нормативно-правового и процессуального регулирования деятельности экспертной службы; определены особенности организации деятельности экспертно-криминалистической службы на качественно новом уровне с использованием результатов научно-технического прогресса, с целью того, чтобы эта служба действительно была организатором технико-криминалистического сопровождения всех этапов борьбы с преступностью, а не ограничивалась второстепенной ролью технического обеспечения; проанализирована существующая модель организации деятельности экспертно-криминалистической службы и определены присущие ей закономерности, необходимые для формирования действующей модели с учетом исторического прошлого, сравнительного анализа форм, принципов и путей организации; рассмотрены проблемы эффективного функционирования механизма технико-криминалистического обеспечения, проведения экспертных исследований для органов уголовного судопроизводства; определены стратегические направления поиска новых подходов к организации и функционированию экспертно-криминалистической службы в соответствии с реалиями и современными условиями потребностей следственной практики; изучены научно-практические основы деятельности экспертной службы в Украине; рассмотрен механизм обеспечения практических подразделений технико-криминалистическими средствами, исходя из международно-правовых принципов и стандартов, каким должна отвечать деятельность службы; охарактеризован спектр имеющихся на практике проблем на современном этапе развития экспертно-криминалистической службы в Украине; проведен анализ теоретических и практических возможностей создания модели организации деятельности экспертной службы МВД в единой правовой и организационной системе судебно-экспертных учреждений Украины в целом; определены пути совершенствования организации деятельности научно-исследовательских экспертно-криминалистических центров МВД Украины.

Делается вывод о необходимости создания единого органа по руководству учреждениями судебной экспертизы, который бы в государственном масштабе определял необходимую сеть учреждений судебной экспертизы, планировал подготовку кадров, координировал разработку новых экспертных методик, осуществлял контроль за деятельностью этих учреждений, независимо от их ведомственного подчинения.

Обосновывается новый механизм правового, организационного, кадро-

вого, інформаційного і техніко-криміналістического забезпечення розслідування преступлений, реалізація якого повинна лежати в основі предметної діяльності криміналістическої служби МВД України.

Ключевые слова: експертно-криміналістическа служба, судебна експертиза, судебний експерт, судебно-експертні утворення.

Kovalieva V.V. Paths Of Refinement Of The Expert-Criminalistic Service Of Ministry of Internal Affairs of Ukraine. — Manuscript.

Thesis on competition of a scientific degree of master of laws on a speciality 12.00.09 — the criminal process and criminalistics; expert testimony in court. — National academy of internal affairs of Ukraine, Kyiv, 2001.

The thesis is devoted to legal, organizational and expert-criminalistic problems of ensuring of activity of the expert-criminalistic service of law-enforcement bodies of Ukraine at the present stage its developments. Such substantive provisions as a history of rise, development, becoming and creation of the expert service, making out of its role in the system of internal Affairs and place in the system of expert establishments of Ukraine are researched; activity of the expert service of Ukraine through a prism of legal, organizational and expert-criminalistic aspects; the system of normative-legal and processual regulation of activity of the expert service; Definition of features of organization of activity of the expert-criminalistic service at a qualitatively new level with usage of outcomes of scientific and technical advance that this service really became the organizer of expert-criminalistic attending of all stages of investigation of crimes, instead of was restricted to a supporting role of a hardware; scientific-practical fundamentals of activity of the expert service in Ukraine; the mechanism of ensuring of practical subdividings by the expert-criminalistic remedies, outgoing from international legal principles and standards, with what the activity of the service should respond.

Key words: the expert-criminalistic service, expert testimony in court, court expert, court-expert establishments.

